

ORTA ÇAĞ'DA BİZANS EL YAZMALARINDA GÖRÜLEN ÖRGÜ KOMPOZİSYONLARI

Esra KESKİN¹
İlkgül KAYA ZENBİLCİ²

Atıf/©: Keskin, Esra ve Zenbilci, İlkgül Kaya (2017). Ortak Çağ'da Bizans El Yazmalarında Görülen Örgü Kompozisyonları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1137-1158

Özet: Orta Çağ'a tarihlenen Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonları erken dönemlerden itibaren süsleme amacıyla kullanılmıştır. El yazmalarındaki örgü kompozisyonlarının biçimsel açıdan, çoğu zaman birbirini tekrar ettiği ya da birbirine çok benzediğini görmek mümkündür. Bu özellik, Bizans sanatının özgün karakterini yansıtmaktadır. Burada, Bizans sanatında sıklıkla kullanılan örgü kompozisyonlarının minyatürlü el yazmalarındaki örnekleri ele alınmıştır. Bazı örnekler, üst marjda yer alır, bir metnin giriş sayfasını süsler ve bir geometrik formun etrafında birbirini tekrar ederek diyagonal örgüler oluşturan karmaşık kompozisyonlar meydana getirir. Bazı örnekler ise farklı konuları içeren metinler arasında bir ayraç görevi görür ve ikili ya da üçlü örgülerden oluşan basit ve tipik kompozisyonlar olarak karşımıza çıkar. Bazı örgü motiflerinin bitkisel motiflerle kombinasyon oluşturduğu örnekler de vardır. Araştırmamızda örgü motifleri kategorize edilmektedir. Ele alınan örnekler 11. yüzyıl-15. yüzyıl arasında kaleme alınan el yazmalarındaki örgü kompozisyonlarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Bizans, El Yazması, Bezeme

Makale Geliş Tarihi: 03.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 18.10.2017

¹ Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çorum, e-posta: esrakeskin19@gmail.com, esrakeskin@hitit.edu.tr

² Araş. Gör. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, e-posta:ilkgulkaya@yahoo.com

Braid Compositions Seen in the Byzantine Manuscripts of the Middle Ages

Citation/©: Keskin, Esra ve Zenbilci, İlkül Kaya (2017). Braid Compositions Seen in the Byzantine Manuscripts of the Middle Ages , Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1137-1158

Abstract: Braid compositions seen in Byzantine manuscripts dating to the Middle Ages have been used for adorning since early times. It is possible to distinguish that braid compositions in manuscripts frequently replicate or resemble formally. This feature shows distinctive character of Byzantine art. This paper peruses examples of braid compositions used frequently in Byzantine illuminated manuscripts. Some examples contain headpieces placed to upper margin in an opening page and consist of complex interlaced compositions take the diagonal shapes repetitively in a geometric form. But some examples separating the texts and consist of "double" or "triple" simple braid types. Moreover in some examples, braid compositions compose combination by floral patterns. In this research, braid patterns are categorized. The manuscripts in this study has been dated from 11th to 15th century.

Keywords: Middle Ages, Byzantine, ,Manuscripts, Ornament

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın başlıca amacı, Orta Çağ'a tarihlenen Bizans el yazmalarında sıkça görülen bir süsleme çeşidi olan örgü kompozisyonun örneklerini bir araya toplayarak, sınıflandırmak ve bunların sanat tarihindeki yerini saptamaktır. Örgü kompozisyonlu el yazmaları sanatsal ve estetik açıdan incelemeyen yoksun kalmış; genel olarak envanterlik eser olarak kataloglarda ya da paleografik inceleme yayınlarında yer almışlardır. Örgü kompozisyonlarının yer aldığı Bizans üretimi el yazmalarının, figürlü minyatürler içeren örneklere nazaran, literatürde daha az popüler olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda pek çoğu son derece özenli ve ince bir işçilik sergileyen örgü kompozisyonlu el yazmalarından bazı örnekler bu makalede kısaca değerlendirilecektir. Ele alınan örnekler, hem tipik ve sık karşılaşılan hem de el yazmaları için ünik sayılabilecek bazı örgü motiflerini içermektedir.

II. BİZANS EL YAZMALARINDA ÖRGÜ KOMPOZİSYONLARI

Ortaçağ Dönemi Bizans el yazmalarında genellikle bezeme amacıyla kullanılan örgü kompozisyonlarının sayfa yüzeyine yerleştirilmesinde farklı düzenlemeler

görülmektedir.³ Bazı örneklerde bir metnin açılış sayfasını süsleyen ve üst marjda yer alan bir örgü kompozisyonu; bir başka örnekte, bir metnin bitip farklı içerikteki bir başka metnin başladığı sayfada, metinler arasında ayraç olarak işlenmiştir. Kimi zaman basit bir örgü formu, basit ya da daha karmaşık bir geometrik kurguya dönüşebilir. Bazı el yazmalarında örgü motifi bir bitkisel kompozisyonun parçası da olabilmektedir.

Bu makalede ele alınan Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonları; örgüyü oluşturan şeritlerin sayıları, biçimleniş benzerlikleri ve farklılıkları gibi unsurlar göz önünde tutularak gruplandırılarak incelenmiştir.

Bizans minyatürlü el yazmalarında birbirini tekrar eden basit örgü kompozisyonları sıklıkla kullanılmıştır. Birbirine dolanan şeritlerden veya iplerden oluşan ikili, üçlü, dördümlü düzenlemeleri bulunmaktadır. Bunlar arasındaki en basit ve tipik olanı "ikili örgü" motifidir. İkili örgü motifinin düz bir şerit veya bordür halinde kullanıldığı pek çok örnek vardır.

11. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion*'da (env. no: Gr. 81, fol. 11r, Paris-Bibliothèque Nationale de France) ayraç olarak sayfadaki yerini alan ve kapalı bir kompozisyon oluşturan ikili örgü motifi, kırmızı, bej ve yeşil tonlarında dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (Res. 1).

En geç 1103 yılına ait olabilecek *Symeon Metaphrastes* ve Azizlerin Yaşam Öyküleri'ni içeren bir kodekste⁴ ikili örgü motifi başlık metnini üç yönden çevreler (Res. 2). Kapalı kompozisyon oluşturan motifin, iki yönden -diken benzeri- üçgenlerle çevrelenmiş bitkisel bir sarmala benzediğini belirtmek mümkündür. Bu örnekte örgü motifinin kırmızı mürekkep ile işlendiği göze çarpar. Buna çok benzer bir örnek 11.-12. yüzyıllar arasına tarihlenen bir *Tetraevangelion* nüshasında karşımıza çıkar⁵ (Aland, 1994: 63; Omont, 1884: 332; Richard, 1952: 25; Wright, 1972: 326) (Res. 3). Bu örnekte örgü motifi sayfanın üst marjında, düz bir şerit halinde kapalı kompozisyon oluşturur ve bir önceki örnekte olduğu gibi kırmızı mürekkep ile yapılmıştır. 1189'a ait bir başka *Tetraevangelion*'da (env. no: Add MS 5112, Londra-British Library) aynı

³ El yazmaları bir çalışmanın içinde kısaltma olarak "MS" şeklinde kullanılır. Bir el yazmasında 'folium/folio/folio':sayfa anlamına gelir ve 'fol./f' kısaltması ile gösterilir. Sayfaların sağda veya solda olması ise 'r' ve 'v' şeklinde kısaltmalar ile tanımlanır: 'r': recto, sağ sayfayı işaret ederken, 'v': verso (verso) ise sol sayfayı işaret eder. Döneminde yazıldıkları dillere göre de Lat. (Latince), Gr. (Grekçe/Yunanca), yazıldığı yere göre Th. (Thessaloniki) gibi sınıflandırmalar yapılarak arşivlenir.

⁴ Add MS 36654 envanter numaralı, fol. 195v el yazmasına ilişkin bkz. (1907). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1900-1905. Londra-British Library, s. 178; Kodeks ile ilgili diğer günümüz yayınları için bkz. Ehrhard, 1936-1952: 368; Lake, 1934: Walter, 1997: 193-220, pl.202.*

⁵ Add MS 15581 envanter numaralı, fol. 104r el yazmasına ilişkin bkz. (1845). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845. Londra- Londra-British Library, s. 28.*

motifin farklı düzenlemeleri görülmektedir. Bir sayfada (fol. 1r) mavi ve sarı renk ile dönüşümlü olarak renklendirilmişken (Res. 4), bir başka sayfada (fol. 13v) renklendirilmeden sade bırakılmıştır (Res. 5) (Aland, 1994: 73; Gamillscheg- Harlfinger, 1981:no. 83; Gregory, 1900-1909: 190; Nordenfalk, 1938: 127; Omont, 1884: 339; Richard, 1952: 3; Scrivener, 1894: 239; Spatharakis, 1981: 47, no:68; von Soden, 1902-1910: 156; Takiguchi, 2011: 2-5; Thompson- Warner, 1881: 21, pl. XI; Weitzmann, 1977: 116; Weitzmann, 1994: 76). 13. yüzyıla ait *Tetraevangelion* ve *Menologion* metinlerini içeren bir el yazmasında ikili örgü motifi iki farklı sayfa üzerinde, iki farklı biçimde karşımıza çıkar⁶ (Aland, 1994: 74; Scrivener, 1894: 239-240; Von Soden, 1902-1910: 175; Vassis, I. 2005: 904-905). Her iki motif de bitkisel bir bezeme gibi görünmektedir. İlk örnekte; sayfanın üst marjında yer alan örgü motifinin örgüyü oluşturan şeritlerinin, solda ve sağda, birer stilize bitkiye dönüştüğü görülür (Res. 6). Şeridin merkezinden yukarı doğru örgü oluşturan süsleme, stilize bitkisel yapraklarla iki yana doğru uzanır; kompozisyon sarı ve yeşil olmak üzere iki rengin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (folyo 90v). Aynı el yazmasında bir başka sayfada ayraç görevi gören örgü kompozisyonu, sarı ve yeşil rengin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (Res. 7). Düz bir şerit halinde örgü oluşturan bezemenin solda ve sağda birer stilize bitki motifi ile sonlandığı göze çarpar (fol. 162v). 1327-1328'de kaleme alınan bir *Iohannes Klimakhos* nüshasında (env. no: Coislin 263, Paris-Bibliothèque Nationale de France) yedi folyo üzerinde ikili örgü motifi kullanılmıştır. *Klimakhos* nüshasında mavi, kırmızı ve yeşilin dönüşümlü olarak kullanıldığı ilk örnekte, kompozisyon bir metnin etrafını dört yönden çevrelemektedir (fol. 10r) (Res. 8). Çerçevenin alt kenarında örgü motifi, yerini düğümlere bırakmıştır. Bir başka folyo üzerinde motif düz bir şerit halindedir; solda ve sağda birer bitkisel form ile sonlanır. Örgü şeridi kırmızı ve yeşil renk tonlarında dönüşümlü olarak doldurulmuştur (fol. 64v) (Res. 9). Aynı el yazmasının bir başka sayfasında, bitkisel bezeme ile doldurulmuş bir bordürün sol ve sağ üst köşelerinden yukarı doğru uzanan ikili örgü kompozisyonu, kırmızı ve yeşilin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (fol. 70r) (Res. 10). Bir başka sayfada ikili örgü motifi, bir metin parçasının çevresini saran stilize bitkisel şerit kompozisyonuna dâhil olmuştur. Kırmızı ve eflatun tonları, ikili örgü motifini renklendirmek için kullanılmıştır (fol. 84v) (Res. 11). Diğer bir

⁶ Add MS 4951 *enwanter numaralı el yazmasına ilişkin bkz. (1977). The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts, 1756-1782. Londra-British Library, s. 289-290.*

folyo üzerinde ise bir bordür oluşturan basit ikili örgü motifi, siyah bir şeridin içine yerleştirilmiş ve koyu bej ile yeşil tonları yardımıyla dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (fol. 95r) (Res. 12). Aynı el yazmasında bir sayfada, iki metnin arasında ayraç gibi kullanılan ikili örgü motifi, sol uçta stilize ve rumi benzeri bitkisel motiflerle sonlanır; ayrıca kırmızı ve yeşil tonlarıyla dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (fol. 137r) (Res. 13). Son olarak bir başka folyo üzerinde kolophon metnini süsleyen kare içinde diyagonal şeritlerden oluşan kompozisyonun bir parçası olan ikili örgü motifi, karenin dikey kenarlarında yer alır ve bej rengi ile renklendirilmiştir. Diyagonal şeritlerden sol alt parçadaki ikili örgü motifi ise kırmızı şeritlerle bir bordüre dönüşmüş ve bej ile mor rengin dönüşümü yoluyla renklendirilmiştir (fol. 147r) (Res. 14).

El yazmalarında görülen bir diğer örgü motifi "üçlü örgü"dür. 13. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion* ve *Menologion* metinlerini içeren el yazmasında, iki metnin arasında ayraç görevi gören bir üçlü örgü kompozisyonu karşımıza çıkar (env. no: Add MS 4951, fol. 170v, Londra-British Library). Örgüyü oluşturan her bir şerit, sol uçta birer stilize rumi benzeri bitkisel motifle sonlanır. Sağ uçta sadece bir stilize bitkisel motif görülür. Örgüyü meydana getiren şeritler yeşil, bej ve sarı tonlarıyla renklendirilmiştir (Res. 15).

"Dörtlü örgü motifi", yukarıda sözü edilen *Klimakhos* nüshasında (env. no: Coislin 263, fol. 59r, Paris-Bibliothèque Nationale de France) örneği bulunan, bir başka örgü kompozisyonudur. Sol ve sağ uçta stilize bitkisel bezemelerle sonlanan örgü kompozisyonunu oluşturan şeritler, yeşil ve bej renk tonları ile renklendirilmiştir. Bizans minyatürlü el yazmalarında ikili, üçlü ya da dörtlü ve genelde basit bir biçimde yapılmış örgü kompozisyonlarının yanı sıra, daha karmaşık olabilen, düğümler, çaprazlar ve sarmallar oluşturan örgü kompozisyonları da karşımıza çıkar.

13. yüzyıla ait bir *Nazianzoslu Gregorios* nüshasında farklı bir örgü düzenlenmesi, dikkati çeker⁷ (Richard, 1952: 23; Mossay, 1987: 47-48). Bu örnekte örgü kompozisyonu dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır ve bir bordür oluşturur. Kapalı kompozisyon oluşturan örgüyü meydana getiren şeritler, birbirine tutturulmuş iki aynı biçimdeki ikili örgüden ibarettir (Res. 17).

⁷ Add MS 14772 envanter numaralı, fol. 59r el yazmasına ilişkin bkz. (1844). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845. Londra-British Library, s. 4.*

Basit, ancak daha önceki örgü kompozisyonlarından farklı bir diğer örgü motifi, 15. yüzyıla ait bir *Menologion* yazmasında karşımıza çıkar (env. no: Add MS 9347, fol. 4r, Londra-British Library). Kapalı kompozisyon olan bu örgü motifi, aynı zamanda bir bordür oluşturur. Örgüyü oluşturan şeritler, çaprazlar yapan ve birbirinin içine geçmiş motiflerden meydana gelir. Bordürün köşelerinde basit ve stilize bitkisel motifler göze çarpar (Fig. 18). 13. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion*'da iki sayfada iki farklı kompozisyon görülür (env. no: Add MS 22737, Londra, British Library). İlk örnekte dikdörtgen bir bordür oluşturan kompozisyonda, iç içe geçmiş daire motiflerinin merkezinde birbirini diyagonal olarak kesen ve düğümler oluşturan bir örgü düzeni vardır (fol. 3r) (Res. 19). Daire formlarının yatay eksenlerde üç yapraklı stilize edilmiş bir bitkisel motifle süslendiği görülür. Dairelerin içinden geçen diyagonal şeritler de stilize birer dal gibi görünmektedir. Bordürün sağ üst, sol ve sağ alt köşelerinde bitkisel bezemeler vardır. Aynı el yazmasındaki diğer örgü kompozisyonu bir öncekine benzemekle birlikte; daha karmaşıktır (fol. 237r) (Res. 20). Birbirinin içine geçmiş daire formları, yatay ve dikey eksenlerdeki diyagonal örgülerle oluşturulmuş kapalı bir kompozisyon meydana getirir. Örgü kompozisyonu dört köşesi stilize bitkisel motiflerle sonlanan bir dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Son olarak bu el yazmasındaki bir başka örgü kompozisyonu da, bütününde bir bordür oluşturan, ikili ve çapraz örgülerin kombinlendiği bir örnek teşkil eder. Bordürün köşeleri stilize bitkisel motiflerle süslenmiştir (fol. 145r) (Res. 21).

Karmaşık örgü kompozisyonlarının yer aldığı 11. yüzyıla ait bir *Evangelion*'da dört örnek vardır (env. no: Cod. gr. 518, Münih, Bayerische Staatsbibliothek). İlk örnekte iç içe geçmiş daire motifleri, yatay, dikey ve çapraz eksenlerdeki örgü motifleri ile sarılmıştır (folyo 11r) (Res. 22). Kompozisyon kapalı bir kompozisyonudur ve köşeleri stilize bitkisel motiflerle süslenmiş bir dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Aynı el yazmasındaki bir başka folyo üzerinde birbirinin içine geçmiş iki daire motifi yatay, dikey ve çapraz eksenlerdeki örgü motifleri ile bir kompozisyon oluşturur (fol. 99r) (Res. 23). Daire formlarının yatay eksenlerde üç yapraklı stilize bir bitkisel motifle süslendiği görülür. Dairelerin içinden geçen diyagonal şeritler de stilize birer dal şeklindedir. Kompozisyonun bütününde dikdörtgen bir bordür oluşturduğunu belirtmek mümkündür. Bordürün sol ve sağ üst köşeleri, sol alt köşesi ve üst kenarının merkezinde stilize, bitkisel motifler vardır. Bir diğer sayfada (fol. 253r) (Res. 24) birbirinin içine geçmiş üç daire motifi yatay, dikey ve çapraz eksenlerde yer alan örgü motifleri ile bir kompozisyon meydana getirir. Burada da,

kompozisyonun bütününde dikdörtgen bir bordür oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir önceki örnekte olduğu gibi bordürün köşelerinde ve üst kenarının merkezinde stilize edilmiş bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Dikdörtgen bir bordür oluşturan daha karmaşık bir örgü kompozisyonu bir başka sayfada daha karşımıza çıkar (fol. 158r) (Res. 25). Tanımlaması oldukça güç olan bu örnekte, ikili örgüler diyagonal örgüler ile bir araya getirilerek, örgü deseni oluşturulmuştur. Bu örnekte de önceki iki kompozisyon örneğinde olduğu gibi bordürün köşelerinde ve üst kenarının merkezinde stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makalede Ortaçağ Dönemine ait 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasına tarihlenen Bizans el yazmalarından görülen örgü kompozisyonları içeren örnekler ele alınmıştır. Örgü kompozisyonlarında, örgüyü oluşturan şeritlerin aynı hareketi tekrar ederek ilerlemesi, adeta sonsuzluk hissi uyandırır. Farklı sayıdaki şeritlerin birbirlerine dolanması, iç içe geçmesi, çıkması gibi düzenlemelerin, basitten karmaşığa doğru giden yolda sayısız olasılıkları söz konusudur.

El yazmalarında, figürlü minyatürlere alternatif oluşturan örgü kompozisyonlarının kullanılmasındaki tercih nedenini açıklamak güçtür. Ancak bazı örneklerde, bu kompozisyonların da en az figürlü sahneler kadar özenli bir biçimde sayfa üzerine yapıldığı gözlemlenebilir. Genel olarak kompozisyonlar simetriktir. Çoğu örnekte örgü motifi renklendirilmiştir ve renkler dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Bazı örnekler ise sadece kırmızı mürekkep ile yapılmış; ayrıca renklendirilmemiştir.

Bizans sanatında, el yazmalarında yaygın olarak görülen örgü kompozisyonlarının erken örnekleri mozaik sanatında karşımıza çıkmaktadır. Mozaik sanatında örgü, genellikle figüratif bir sahneyi çerçeveleyen süsleme bordürü veya geometrik şekiller içerisinde yer alan bir süsleme ya da birbirine dolanarak çeşitli geometrik şekiller oluşturan girift örgü kompozisyonları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mozaik sanatına da halı, kilim gibi dokuma örneklerinden, hasır veya yünden yapılan örgülerden veya kumaş gibi tekstil türü örneklerden etkilenerek girmiş olmalıdır⁸. Esasen Bizans mozaik

⁸ Bu malzemelerden üretilen eserlerin doğada çok çabuk bozulup, çürümesinden dolayı günümüze ulaşan örnek sayısı yok denecek kadar azdır.

sanatına, örgü kompozisyonları kendi içinden türediği Roma sanatından geçmiş olmalıdır.⁹

Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı yapılarındaki zemin mozaiklerinde örgülü kompozisyonlar çok sık karşımıza çıkar. Mozaik sanatında “*guilloche*” olarak tanımlanan bu bezeme şekli genellikle iplerin farklı şekilde birbirine geçmeleri ile düzenlenmiş olan kompozisyonlardan oluşmuştur¹⁰. MS 1. yüzyılda nadiren kullanılan “İki ipli *guilloche*” motifinin/kompozisyonun 2. yüzyılda popüler olduğu görülür. Dönemin mozaik sanatı örneklerinde kompozisyonların dış hatlarını çevreleyen bir süsleme bordürü olarak sıklıkla karşımıza çıkar (Resim 26). *Guilloche* motifini oluşturan ip sayılarının üçlü, dörtlü, beşli olarak arttığı girift düzenlemelerden oluşan bordür örnekleri ise 2. yüzyıldan itibaren tüm mozaik sanatında yaygınlaşır (Blake 1936:196) (Res. 27). Madrid'deki Ulusal Arkeoloji Müzesinde MS 2. yüzyıla tarihlenen bir Roma villasına ait mozaik panoda görüldüğü üzere örgünün süsleme bordüründen ziyade kompozisyonun kendisi olduğu örnekler de mevcuttur (Res. 28). Bizans Dönemi kiliselerinde, farklı tekniklerdeki (*opus sectile*, *opus tessellatum* ya da *opus alexandrinum*) zemin mozaiklerinde örgü kompozisyonları daima kullanılmıştır.¹¹ Bizans anıtsal resim sanatında da örgü motiflerine rastlanır. Örneğin 11. yüzyılın ortalarına ait Khios'taki Nea Moni Manastır Kilisesi'nin duvar mozaiklerinde “üçlü örgü” motifine yer verilmiştir (Resim 29). Hosios Loukas Katholikonu'nun güney batı şapelinin kubbeden pandantife geçiş detayında kırık çizgilerle oluşturulmuş “dörtlü örgü” ise bir başka örnek teşkil eder (Chatzidakis, 1999: fig. 65).

Örgünün farklı düzenlemelerinden oluşan kompozisyonlar İmparatorluğun hüküm sürdüğü topraklarda mimari plastik eserlerin bezenmesinde de çok sevilen bir süsleme olarak yaygın kullanılmıştır¹²(Res. 30).

⁹ Ayrıntılı bir çalışma için bkz. Dunbabin, 1999; Ling 1998.

¹⁰ Örgülerin biçimleniş şekline göre mozaik sanatını konu alan yayınlarda farklı tanımlar mevcuttur. Birbirine dolanan iki şerit, ip ya da urgan olarak tanımlandığı gibi ipten meydana gelen örgü ise “*guilloche*” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Blake 1936: 196; Birbirine dolanan iki şerit, ip ya da urgan olarak tanımlandığı gibi ipten meydana gelen örgü ise “basit *guilloche*” olarak tanımlanmıştır. Üç şeritten meydana gelen saç örgüsü şeklindeki örgü ise “üç ipli *guilloche*” ve ilmeklerin birbirine geçmesi ile oluşan örgü ise zincir olarak tanımlanmıştır. Bkz. Dunbabin, 1999: 340; ikili örgüden oluşan iplerin dişte daire ve içinde iki karenin iç içe geçmesinden oluşan sekizgenden oluşan geometrik düzenleme “aznavur deseni” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Cutler, 2010: 137, res.1.

¹¹ Mozaik tekniklerinden biri olan “*opus sectile*” tekniğinde örgülü Bizans zemin mozaikleri üzerine ayrıntılı bir Türkçe yayın bulunmaktadır, bkz. Demiriz, 2006; Studios Manastırı *opus sectile* zemin döşeme mozaikleri için bkz. Pekak 1984:151, lev. 102 a,b.

¹² Örgü motifinin mimari plastik eserlerde farklı türlerde kullanımlarına ilişkin örnekler için bkz. Alpaslan 1996, Demre örnekleri templon arşitravı çiz. 32, res. 93(kat. no: 150), templon üstü levhası (kat. no:174) fig.67, (kat. no: 123) fig. 71, (kat. 124) fig. 72, Paye (kat. no: 193)107; Demre, levha üstü ve kaidesi için bkz Alpaslan 1998: 246, res. 7, 9, 10; Andriake Kenti A-B Kilisesi'nde bulunan Orta

Örgü bezemenin mozaik sanatı ve mimarideki kullanımını dışında nadirde olsa bazı küçük el sanatı ürünlerde kullanıldığı görülmüştür¹³.

Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonlarının dönemin diğer sanat eserlerinde de görülmesi, Bizans sanatında kuşaklar boyu süregelen geleneksel aktarımın sonucudur. Örgülerden oluşan kompozisyonların estetik görseelliğinin yanısıra, desenin kullanıldığı alanın yüzeyine uygun olarak eğilip, bükülmesi, incelik, kalınlaştırılması, uzatılıp, kısaltılması gibi olasılıkların mevcudiyeti el yazmaları haricinde de diğer eserlerde de sevilerek kullanılmasına sebep olmuştur.

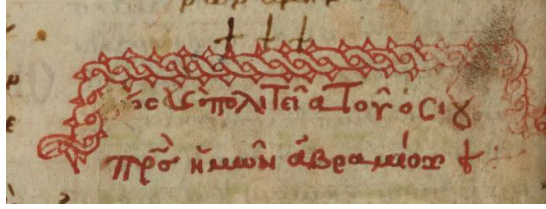
RESİMLER

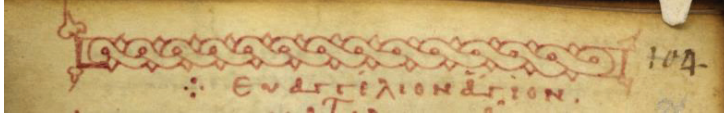
Res. 1. Grec 81©, folyo 11r, 11. yüzyıl, Paris-Bibliothèque Nationale de France ([http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470422z.r=Grec % 2081?rk=21459;2](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470422z.r=Grec%2081?rk=21459;2)).

Çağ'a tarihlenen levha üstü bezemeli bkz Tekinalp 2000: Kat. No: 52, 66, Lev. 126-127; Likya Bölgesinde Asarcık yerleşiminde ele geçen kap sövesi için bkz. İşler 2009: 140; Antalya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan hayvan figürlü levhanın üst bölümünde süsleme bordürü olarak yer alan eserler için bkz. Alpaslan 2001: res. 11, 12; Likya ve Pamfilya Bölgesi için bkz. Serdar, 2010: 151-154, 266 çiz. XIII, 274 res.7, 8; 10. yüzyıla tarihlenen İzmir Müzesi'nde bulunan templon arşitravı için bkz. Mercangöz, 2000: 83, res.7; Uşak Müzesi'nde bulunan Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen ambon korkuluk levhası için bkz. Parman 2002:143, res. 82; Uşak/Selçukler (Sebaste) Deposunda bulunan ve Kiboriona ait olduğu düşünüle eser için bkz. Parman 2002: 150, çiz.25; Afyonkarahisar Müzesi'nde bulunan 11. yüzyıl sonu- 12. yüzyıl başına tarihlendirilen kapı lentosu için bkz. Parman 2002: 103,104 lev.16/foto 11a; Bitinya İznik Koimesis Kilisesi'nde Orta Bizans Dönemine tarihlenen sütun başlığı için bkz. Dennert 1997: 188, res. 75; Sinop İli, balatlar Kazısı'nda ele geçen templon desteği için bkz. Köroğlu-Keskin 2016: 140, şek.5; Topkapı Sarayı ve çevresi örneklerinden burmalı sütun için bkz. Tezcan 1989: 42, res.17 ve saç örgülü levha parçası için bkz. Tezcan 1989: 48-49, res. 47; Burmalı sütun ve geçmeli örgü motifi ile üzeri bezeli templon payesi bkz. Ötügen 1996: rafel 8/1, tafel 17/4; Sille'de İtalya Hagia Elena Kilisesi'nde bulunan Orta Bizans Dönemine tarihlenen templon payesi için bkz. Temple 2014: res. 15; Avrupa'daki örneklerinden Tiran Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 9.-11. yüzyıllar arasında tarihlenen templon payesi parçaları için bkz. Muçaj 2000:211,-212, fig. 7-9; Akdeniz'de İtalya Bari S. Nicola Kilisesi Müzesi'nde 11. yüzyıla ait levhada Lovecchio, 1981: 15, res. 1; S. Apollinare Nuovo'da 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen levha için bkz. Martinelli, 1968: 76, res. 133) ve Nazional Müzesi'nde 6.yüzyılın ortalarına tarihlenen pilasterde bkz. Martinelli, 1968: 45, 46; Balkanlar'da Hırvatistan Pore Eufrazius Katedrali Erken Bizans dönemine tarihli sütun başlığı ve levha için bkz. Terry, 1988:16/31, res. 4/75.

¹³ 11.-12.yüzyıla tarihlendirilen İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki saç örgülü, kemik levha parçası için bkz. Mercangöz, 2007:158;

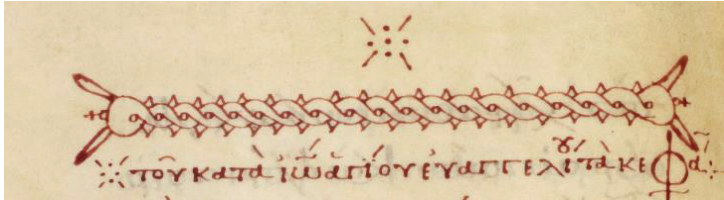
Res. 2. Add MS 36654©, folyo 195v, en geç 1103, Londra (Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum (1900-1905), 1907).

Res. 3. Add MS 15581©, folyo 104r, 11.-12. yüzyıllar arası, Londra (The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).

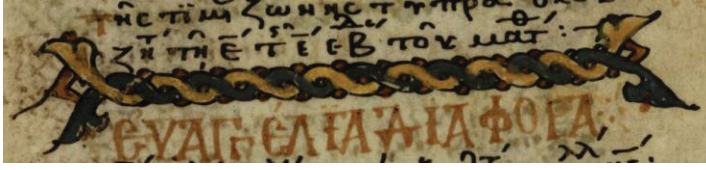
Res. 4. Add MS 5112©, folyo 1r, 1189, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_5112).

Res. 5. Add MS 5112©, folyo 13v, 1189, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_5112).

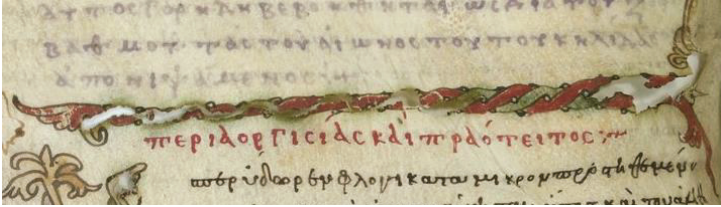
Res. 6. Add MS 4951©, folyo 90v, 13. yüzyıl, Londra, British Library.
(The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).

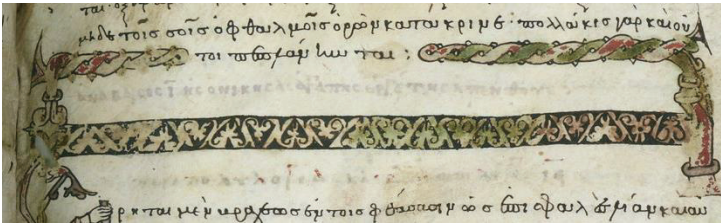
Res. 7. Add MS 4951©, folyo 162v, 13. yüzyıl, Londra, British Library (The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).

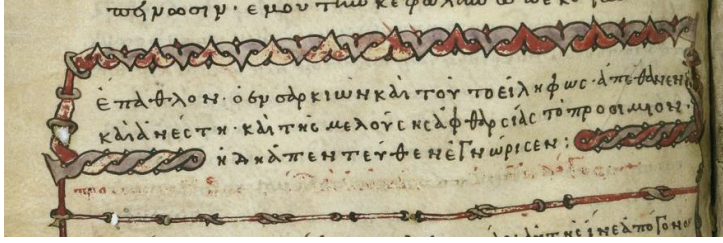
Res. 8. Coislin 263©, folyo 10r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>)

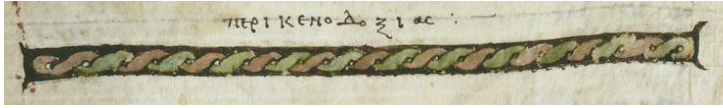
Res. 9. Coislin 263©, folyo 64v, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>).

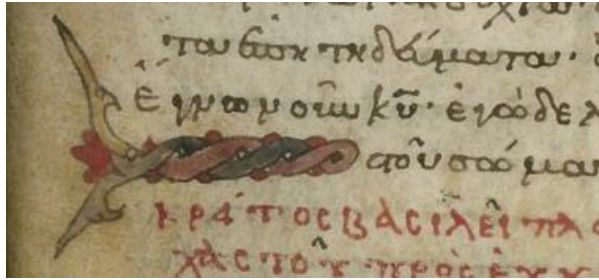
Res. 10. Coislin 263©, folyo 70r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>).

Res. 11. Coislin 263©, folyo 84v, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).

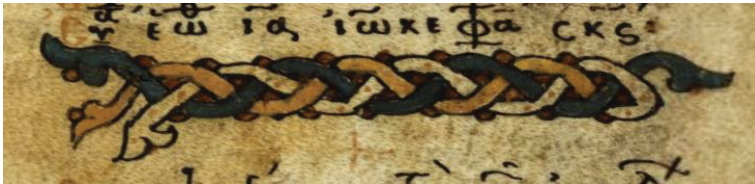
Res. 12. Coislin 263©, folyo 95r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).

Res. 13. Coislin 263©, folyo 137r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).

Res. 14. Coislin 263©, folyo 147r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).

Res. 15. Add MS 4951©, folyo 170v, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_4951)

Res. 16. Coislin 263©, folyo 59r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).

Res. 17. Add MS 14472©, Folyo 59r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_14772).

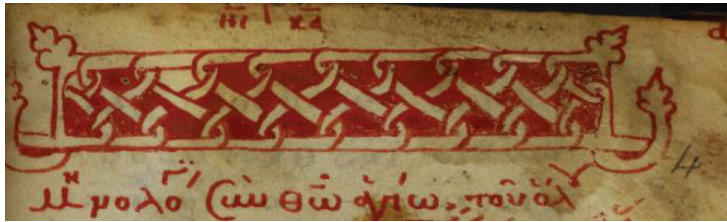

Fig. 18. Add MS 9347©, folyo 4r, 15. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_9347)

Res. 19. Add MS 22737©, folyo 3r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737).

Res. 20. Add MS 22737©, folyo 237r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737).

Res. 21. Add MS 22737©, folyo 145r, 13. yüzyıl, Londra (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737)

Res. 22. Cod. Gr. 518©, folyo 11r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digitaler-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).

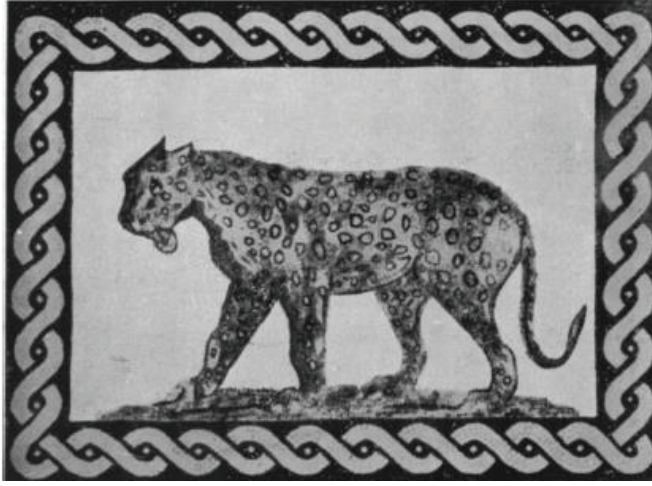
Res. 23. Cod. Gr. 518©, folyo 99r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digitaler-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).

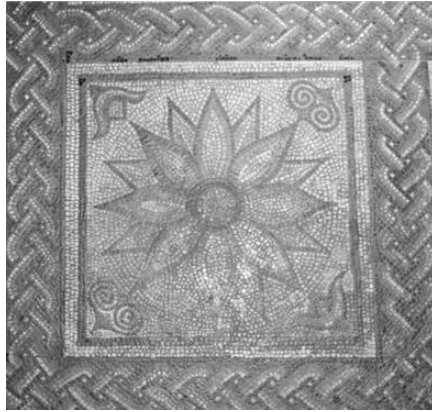
Res. 24. Cod. Gr. 518©, folyo 253r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).

Res. 25. Cod. Gr. 518©, folyo 158r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).

Res. 26. *Gullioche* süsleme bordürlü mozaik pano, Roma, 2. yüzyıl (Blake 1936: Pl. 40, fig. 2).

Res. 27. Gelişmiş ya da üçlü *gullioche* süsleme bordürü, Verulamium Müzesi, St. Albans, 2. yüzyılın ikinci yarısı, (Dunbabin, 1999: Fig. 88).

Res. 28. Mozaik pano, Madrid Müzesi, MS 2. yüzyıl, ("Hispania Romana", *Madrid Museo Arqueológico Nacional Kataloğu*, 2016, s. 62).

Res. 29. Nea Moni Manastırı Kilisesi, pandantif, detay, Khios (Sakızada), 11. yüzyılın ortaları, (Foto. İ. Kaya Zenbilci©).

Res. 30. Sille Hagia Elena Kilisesi'ne ait bir templan payesi, Orta Bizans Dönemi, (Temple, 2014).

KAYNAKÇA

- ALAND, Kurt. (1994), *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments*. Berlin ve New York.
- ALPASLAN, Sema. (1996), Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilise'sinde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ALPASLAN, Sema. (1998), "Demre Aziz Nikolaos Kilise'sindeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri", Adalya II, s. 235-247.
- ALPASLAN, Sema. (2001). "Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia". *Byzantine Constantinople Monuments, Topography, and Everyday Life*, , Leiden, Boston, Köln: Brill, s. 187-201.
- BLAKE, Marion Elizabeth. (1936), "Roman Mosaics of the Second Century in Italy", *Memories of the American Academy in Rome* 13, s. 67-214.
- CATALOGUE. (1844), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845*. Londra.
- CATALOGUE. (1845), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845*. Londra.

- CATALOGUE. (1907), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1900-1905*. Londra.
- CATALOGUE. (1977), *The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts, 1756-1782*. Londra.
- CHATZIDAKIS, Nano. (1999), *Hosios Loukas: Byzantine Art in Greece* (ed. Manolis Chatzidakis). Greece: Publisher Melissa.
- CUTLER, Anthony. (2010), Bizans'ta İhtişam ve Lüksün Vazgeçilmezliği. Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 8000 Yılı. İstanbul: Sakıp Sabancı Üniversitesi, 136-155.
- DEMİRİZ, Yıldız. (2006), *Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri*. İstanbul: Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- DENNERT, Martin. (1997), *Mittelbyzantinische Kapitelle: Studien zu Typologie und Chronologie (Asia Minor Studien)*, Bonn: Rudolf Habelt.
- DUNBABIN, Katherine M. D. (1999), *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge University Press, fig. 88.
- EHRHARD, Albert. (1936-1952), *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von dem Anfängen bis zum Ende des 16 Jahrhunderts (TU 50-52)*. Leipzig, vol. 2.
- GAMILLSCHEG, Ernst.- HARLFINGER, Dieter. (1981), *Repertorium der griechischen Kopisten 800-1600, 1: Grossbritannien (Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik 3.1) 1A*. Viyana, no. 83.
- GREGORY, Casper René. (1900-1909), *Textkritik des Neuen Testaments*. Leipzig.
- İŞLER, Bülent. (2009), Likya Bölgesi'ndeki Karabet Asarcık'taki Erken Bizans Yerleşimi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KÖROĞLU, Gülgün- KESKİN, Esra. (2016), "Balatlar Yapı Topluluğu'nda Ele Geçen Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi Taş Eserlerin Değerlendirilmesi" (Ed. Pelin Ayter, Şahinde Demirci). IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu Anısına *Bildiriler Kitabı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 137-142.
- LAKE, Kirsopp.- LAKE, Silva. (1934), *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200 (Monumenta Palaeographica Vetera series 1)*. Boston (Mass).
- LING, Roger. (1998), *Ancient Mosaics*. North America: Princeton University Press.
- LOVECCHIO, M. Milella. (1981). La Scultura Bizantina Dell'XI Secolo Nel Museo Di San Nicola Di Bari, *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, XCIII*, 7- 87.
- MARTINELLI, Patrizia Angiolini. (1968), Altari, amboni, cibori, cornici, plutei con figure di animali e con intrecci, transenne e frammenti vari, *Corpus della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedioevale di Ravenna - 1*, Roma.
- MERCANGÖZ, Zeynep. (2000), "Réflexions sur le décor sculpté byzantin d'Anatolie occidentale", C. Pennas and C. Vanderheyde (eds.), *Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiqués byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000) BCH supplement 49, la sculpture byzantine VIIe-XIIe siècle*, 81-105, Athènes: Ecole Francaise d'Athenes.
- MERCANGÖZ, Zeynep. (2007), *12. Ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans* (Ed. Ayla Ödekan). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, s.153.
- MOSSAY, Justin. (1987), *Repertorium Nazianzenum. Orationes. Textus Graecus, 2. Codices Americae, Angliae, Austriae*. Paderborn, s. 47-48.
- MUÇAJ, Skënder. (2000), "La sculpture Décorative Des IXe-XIe Siècles De L'église De La Vierge À Ballish (Glavinitz)", *La Sculpture Byzantine VIIe-XIIe Siècles* (Ed. Charalambos Pennas et Catherina Vanderheyde). *Bulletin De Correspondance Hellenique Supplement 49*, s. 199-213.
- NORDENFALK, Carl. (1938), *Die spätantiken Kanontafel*. Göteborg.
- OMONT, Henri. (1884), "Notes sur les manuscrits grecs du British Museum". *Bibliothèque de l'École des Chartes 45*.
- ÖTÜKEN, Semiha Yıldız. (1996), *Forschungen im nordwestlichen Kleinasien: Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*, Tübingen: Ist Mit Beiheft.

- PARMAN, Ebru. (2002). Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- PEKAK, Mustafa Sacit. (1984), İstanbul'da Studios Manastırı Kilisesi (İmrahor Camii) Tarihi ve Mimarisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- RICHARD, Marcell. (1952), *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum I, Fonds Sloane, Additional, Egerton, Cottonian et Stowe*, Paris.
- SERDAR, Pınar. (2010), Likya ve Pamfilya Bölgelerindeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SCRIVENER, Frederick Henry Ambrose. (1894), *A Plain Introduction to the Criticism of the New Testament I*. Londra.
- VON SODEN, Hermann. (1902-1910), *Die Schriften des Neuen Testaments, in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt hergestellt auf Grund ihrer Textgeschichte I*. Berlin.
- SPATHARAKIS, Ioannis. (1981), *Corpus of Dated Illuminated Greek Manuscripts to the Year 1453, (Byzantina Neerlandica 8)*. 2 vols, Leiden.
- TAKIGUCHI, Mika. (2011), "Some Greek Gospel manuscripts in the British Library: examples of the Byzantine book as holy receptacle and bearer of hidden meaning". *Electronic British Library Journal* . s. 2-5.
- TEKİNALP, Vahit Macit. (2000), Geç Antik Dönem Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. Yüzyıl) Andriake Kenti, Yayınlanmamış doktora tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- TEMPLE, Çiğdem (2014), "Taş Eserler Eşliğinde Sille'nin Bizans Dönemi Mimarisine İlişkin Görüşler". *Art/Sanat 2*, fig. 15.
- TERRY, Ann. (1988), The Sculpture at the Cathedral of Eufrasius in Porec, *Dumbarton Oaks Papers*, 42, 13-64.
- TEZCAN, Hülya. (1989), *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- THOMPSON, Edward Maunde- Warner, G. F. (1881), *Catalogue of Ancient Manuscripts in the British Museum. Part I Greek Manuscripts*. Londra.
- VASSIS, Ioannis. (2005), *Initia Carminum Byzantinorum*. Berlin, s. 904-905.
- WALTER, Christopher. (1997), "IC XC NI KA. The apotropaic function of the victorious Cross". *Revue des études byzantines* 55, s. 193-220, p. 202.
- WEITZMANN, Kurt. (1977), *Late Antique and Early Christian Book Illumination*. Londra.
- WEITZMANN, Kurt. (1994), *Byzantium. Treasures of Byzantine Art and Culture, British Museum exhibition catalogue*. Londra.
- WRIGHT, Charles E. (1972), *Fontes Harleiani: A Study of the Sources of the Harleian Collection of Manuscripts in the British Museum*. Londra.

İNTERNET KAYNAKLARI

Coislin 263, (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85710899?rk=21459;2>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).

Grec 81, (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85710899?rk=1459;2>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).

Cod. Gr. 518, (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).